

شیخ طوسی

کلیدواژه: القاب، شیخ طوسی، حوزه نجف.

پرسش: شیخ طوسی که بود؟

پاسخ: در یکی از روزهای ماه **رمضان** سال ۲۸۵ ق، مجد بن حسن بن علی طوسی، متکلم، فقیه، مفسر، محدث بزرگ قرن پنجم هجری پا به عرصه گیتی نهاد. او در **طوس** به دنیا آمد و در وطن خود علوم مقدماتی را فرا گرفت. خاندان وی تا چند نسل همه از **علما** و فقها بوده‌اند. شیخ طوسی در زندگی پُر **برکت** خود با رنج فراوان توانست به بزرگ‌ترین مقام و جایگاه علمی اجتماعی زمان خود برسد و از بزرگ‌ترین اندیشمندان **شیعه** شود. **شیخ مفید** (متوفای ۴۱۳ق) و **سید مرتضی** (متوفای ۴۲۶ق) از تاثیرگذارترین استادانش در **فقه** و **کلام** بودند. شیخ طوسی در ۲۲ **محرم** ۴۶۰ سال قمری در **نجف** درگذشت.

فهرست مندرجات

- ۱ - معرفی اجمالی
- ۲ - رهبر شیعیان
- ۳ - سفر به نجف
- ۴ - نسب و خاندان
 - ۴.۱ - دیدگاه نجاشی
- ۵ - القاب مشهور
- ۶ - تحصیل
- ۷ - مناصب
- ۸ - رسیدن به درجه اجتهاد
- ۹ - تدوین‌کننده اساس‌نامه تشیع
 - ۹.۱ - دیدگاه علامه حلی
- ۱۰ - روش نوین شیخ
- ۱۱ - استادان
 - ۱۱.۱ - سخنی درباره شیخ مفید
 - ۱۱.۲ - سخنی درباره سیدمرتضی
- ۱۲ - استادان دیگر
- ۱۳ - وفات
- ۱۴ - ویژگی‌های شخصیتی
 - ۱۴.۱ - دیدگاه نجاشی
 - ۱۴.۲ - دیدگاه علامه حلی
 - ۱۴.۳ - دیدگاه قزوینی
 - ۱۴.۴ - تبحر در ابعاد علمی
 - ۱۴.۵ - جنبه ادبی
- ۱۵ - تأسیس حوزه علمیه نجف
 - ۱۵.۱ - دیدگاه‌ها
 - ۱۵.۱.۱ - دیدگاه اول
 - ۱۵.۱.۲ - دیدگاه دوم
 - ۱۵.۱.۳ - دیدگاه سوم
- ۱۶ - آثار علمی
 - ۱۶.۱ - التبیان فی تفسیر القرآن
 - ۱۶.۲ - تهذیب الاحکام
 - ۱۶.۳ - الاستبصار
 - ۱۶.۴ - الامالی
 - ۱۶.۵ - النهایة فی مجرد الفقه
 - ۱۶.۶ - المبسوط
 - ۱۶.۷ - مصباح المتعجد
 - ۱۶.۸ - الغیبة
 - ۱۶.۸.۱ - انگیزه شیخ طوسی
 - ۱۶.۸.۲ - شیوه شیخ طوسی
- ۱۷ - شاگردان
- ۱۸ - پانویس
- ۱۹ - منبع

معرفی اجمالی

مجد بن حسن بن علی طوسی (۲۸۵ - ۴۶۰ق)، متکلم، فقیه، مفسر و محدث بزرگ جهان اسلام است. او در **طوس** به دنیا آمد و در همان‌جا علوم مقدماتی را فرا گرفت و در سال ۴۰۸ به **بغداد** رفت. [۱] [۲] [۳] بغداد در آن روزگار، مرکز علمی جهان اسلام و پایتخت حکومت اسلامی بوده و شیخ مفید، زعامت مذهب

جعفری را در آن زمان بر عهده داشت. شیخ طوسی پنج سال (یعنی تا زمان وفات شیخ مفید در سال ۴۱۳) از محضر آن زعیم عالی‌قدر بهره جست. پس از انتقال زعامت دینی و ریاست مذهب شیعه به سیدمرتضی، شیخ طوسی ۲۲ سال، تا زمان درگذشت **سیدمرتضی** در سال ۴۲۶ از مکتب علمی او استفاده کرد و از شاگردان خاص او بود؛ چنان‌که سیدمرتضی، بیش از دیگر شاگردان به او عنایت داشت.

رهبر شیعیان

وی پس از درگذشت سید مرتضی، زعامت شیعیان را به عهده گرفت [۴] و در بغداد به تدریس، تألیف و پاسخ‌گویی به پرسش‌ها و شبهات اعتقادی و فقهی همت گماشت. تا این‌که **طغرل** در سال ۴۴۷ قمری به بغداد آمد و شیعیان را مورد حمله قرار داد. در این حادثه، منزل، کتاب‌خانه و محفل درس شیخ نیز سوخت.

سفر به نجف

سرانجام در اثر دگرگونی اوضاع سیاسی و حوادث پیش‌آمده، شیخ طوسی به نجف مهاجرت کرد. [۵] [۶]

نسب و خاندان

خاندان شیخ طوسی تا چند نسل همه از علما و فقها بوده‌اند. نام پدر او **حسن بن علی طوسی** از اهالی شهر طوس **خراسان** است.

← دیدگاه نجاشی

نجاشی نام و نسب شیخ طوسی را این‌گونه درج کرده است: «محمد بن الحسن بن علی الطوسی، ابوجعفر جلیل فی اصحابنا، ثقة عین». [۷]

القاب مشهور

مورخان و تراجم‌نگاران **اهل سنت**، از او با عناوینی مانند «فقیه الشیعه»، [۸] و «شیخ الشیعه و عالمهم» [۹] یاد کرده‌اند. در میان **امامیه**، مشهورترین لقب او «**شیخ الطائفه**» است. [۱۰] [۱۱] [۱۲]

تحصیل

شیخ طوسی از جمله کسانی است که در زندگی **پُر برکت** خود رنج و مشقت‌های بسیاری را متحمل شد و تحت شرایط سخت اجتماعی و سیاسی توانست به بزرگ‌ترین مقام و جایگاه علمی اجتماعی زمان خود برسد. در آن زمان، بغداد کانون مباحث علمی و تبادل آزاد عقاید بین **دانشمندان شیعه** و سنی بود که بزرگ‌ترین و سرآمد همه آنها، **محمد بن محمد بن نعمان (شیخ مفید)** بود. هنگامی که شیخ طوسی وارد بغداد شد، در محضر شیخ مفید شروع به فراگیری **علم** پرداخت و در اندک زمانی توجه استاد را به خود جلب کرده، بر دیگر شاگردان استاد برتری یافت.

مناصب

استعداد و تلاش‌های پی‌گیر او در رسیدن به هدف عالی از طریق **علم و دانش** موجب شد تا لیاقت او توسط دیگران نیز درک شده و عهده‌دار دو پست مهم و حساس شود:

- یکی ریاست علمی و دینی جامعه شیعه، آن هم در بغداد، مرکز مخالفان و در میان **دانشمندان** بزرگ شیعه و سنی؛
- دیگری تصاحب کرسی **علم کلام** از جانب خلیفه وقت که مقامی بس بالا بود و به‌راحتی نمی‌شد به آن رسید. این مقام کسی بوده که سرآمد تمام دانشمندان آن عصر بوده است و شیخ طوسی به همگان نشان داد که لیاقت این مقام را دارد و آن را به **حق** به دست آورد. [۱۳]

رسیدن به درجه اجتهاد

شیخ طوسی کتاب «**تهذیب الاحکام**» را که از کتب معروف و مورد توجه شیعه است، در دوره جوانی خود تألیف کرد [۱۴] که این خود سند محکمی بر **اجتهاد** او در عنفوان جوانی است.

تدوین‌کننده اساس‌نامه تشیع

بسیاری از محققان، شیخ را تدوین‌کننده اساس‌نامه **تشیع** در **فرهنگ و تمدن اسلامی** می‌دانند.

← دیدگاه علامه حلی

علامه حلی در این‌باره می‌گوید:

«شیخ طوسی پیشوای دانشمندان شیعه و رئیس طایفه **امامیه** صاحب نظر در علوم **اخبار**، **رجال**، **فقه**، **اصول**، **کلام** و ادب بوده است... او عقاید شیعه را در اصول و فروع آن دسته‌بندی و **اصلاح** کرده است». [۱۵]

روش نوین شیخ

شیوه نوین شیخ طوسی در **علم کلام**، دانش‌جویان بسیاری را از سراسر مملکت اسلامی تشویق به فراگیری می‌کرد و آنها را از دورترین نقاط به سمت خود جذب می‌نمود. حتی دیگر دانشمندان و فقیهان نیز مسائل و **مشکلات** پیش‌آمده را نزد شیخ می‌بردند تا ایشان درستی یا نادرستی مطالب را تشخیص دهند و یا راه حلی را از ایشان جویا شوند. شیخ که کتاب‌خانه و دست نوشته‌های خود را در آتش‌سوزی از دست داده بود، از باقی مانده عمر خود حداکثر استفاده را کرده، با جدیت بیشتری به تدریس و تحقیق در **علوم اسلامی** پرداخت. وجود یک پایگاه علمی در نجف و وجود استاد بزرگی چون شیخ طوسی چنان بر اهمیت آنجا افزود که هنوز بعد از گذشت قرن‌ها، استحکام و پایداری آن قابل مشاهده است. [۱۶]

استادان

مهم‌ترین و تأثیرگذارترین استادان شیخ طوسی، شیخ مفید (متوفای ۴۱۳ق) و **سید مرتضی علم‌الهدی** (متوفای ۴۳۶ق) در فقه و کلام بودند. [۱۷]

← سخنی درباره شیخ مفید

شیخ طوسی پس از ذکر آثار متعددی از شیخ مفید می‌نویسد: «همه این کتاب‌ها را بارها از او شنیده و از آن میان، بعضی را خود بر او خوانده است و برخی را دیگران بر او خوانده‌اند و او شنیده است». [۱۸]

← سخنی درباره سیدمرتضی

همچنین پس از یادکرد آثار بسیاری از سید مرتضی می‌نویسد: «بیش‌تر این کتاب‌ها را بر او خوانده و برخی از آنها را نیز در حالی که بر او خوانده می‌شده، بارها شنیده است».^[۱۹]

استادان دیگر

برخی اساتید دیگر شیخ طوسی (رحمة‌الله‌علیه)، عبارت‌اند از:
ابوعبدالله حسین بن عبیدالله عضاثری، **ابوعبدالله احمد بن عبدالواحد البزار** معروف به ابن عبیدون، **احمد بن محمد بن موسی** معروف به **ابن صلت اهوازی**، **ابوالحسین علی بن احمد بن محمد بن ابی‌حید قمی**، **ابوالقاسم علی بن شبیل بن اسد الوکیل**، **جعفر بن حسین بن حسکه قمی**.^[۲۰]

وفات

شیخ طوسی در ۲۲ **محرم** سال ۴۶۰ در **نجف** درگذشت؛^[۲۱] ^[۲۲] البته برخی وفات او را آخر **محرم** سال ۴۵۸^[۲۳] یا سال ۴۶۱^[۲۴] اعلام کرده‌اند.

ویژگی‌های شخصیتی

درباره ویژگی‌های شخصیتی شیخ طوسی تنها به سخنان برخی بزرگان اشاره می‌کنیم:

← دیدگاه نجاشی

نجاشی (متوفای ۴۵۰ق) چنین گفته است: «او از علمای امامیه و مورد **اعتماد** و از چهره‌های سرشناس زمان ماست. وی از شاگردان استاد ما ابوعبدالله مفید بوده و آثاری چند تألیف کرده است».^[۲۵]

← دیدگاه علامه حلی

علامه حلی (متوفای ۷۲۶ق) گفته است: «رئیس و شیخ گران‌قدر مذهب امامیه، مورد اطمینان، معروف، بسیار راست‌گو، آگاه و **عالم** به **اخبار** و **رجال** و **فقه** و اصول و فروع و جامع کمالات نفسانی در **علم** و **عمل** بوده است».^[۲۶]

← دیدگاه قزوینی

شیخ عبدالجلیل قزوینی چنین گفته است: «**فضل** و **زهد** او اظهر من الشمس (روشن‌تر از آفتاب) است».^[۲۷]

← تبصر در ابعاد علمی

خلاصه این‌که شیخ طوسی از نظر ابعاد مختلف علمی (مانند بُعد فقهی، اصولی، حدیثی، کلامی، رجالی و ادبی) در بالاترین جایگاه قرار دارد. وی در تمام **علوم اسلامی** و **قرآنی**، **فقه**، **اصول**، **کلام**، **رجال**، **حدیث**، **تفسیر** و **ادبیات**، متبحر و صاحب نظر بود.

← جنبه ادبی

درباره جنبه ادبی شیخ طوسی باید گفت: با این‌که وی عرب‌زبان نبود، ولی با استعداد سرشار و ذوق خود، جایگاه باشکوهی در ادبیات **عرب** احراز نمود که جلوه نمایان آن را می‌توان در اثر گرانمایه تفسیر شریف ثنیان باز یافت.

تأسیس حوزه علمیه نجف

شهر نجف قبل از **هجرت** شیخ طوسی، سرزمینی بود که برخی علویان و شیعیان خاص امام علی (علیه‌السلام) را در خود جای داده بود؛ ولی با هجرت ایشان، دانش‌جویان علوم اسلامی، نجف اشرف را به مرکز و دانشگاه بزرگ **شیعه امامیه** تبدیل کردند و پس از آن، هزاران دانش‌جو و متفکر شیعی در این دانشگاه پرورش یافته، به نشر معارف **اهل بیت (علیهم‌السلام)** همت گماردند. اگرچه پیش از شیخ طوسی نیز حلقه‌های بحث و درس در جوار مرقد **امیرالمؤمنین (علیه‌السلام)** برقرار، و **حوزه علمیه** شکل گرفته بوده است.^[۲۸] ^[۲۹]

← دیدگاه‌ها

درباره تأسیس حوزه علمیه نجف دو نظر اساسی وجود دارد:

← دیدگاه اول

گروه نخست بر این باورند که پس از **هجرت** شیخ طوسی در سال ۴۴۸ قمری از بغداد به نجف، وی حوزه علمیه را بنا نهاد.

← دیدگاه دوم

عده‌ای دیگر معتقدند پیش از آمدن شیخ، در نجف حلقه‌های بحث و درس در جوار مرقد امیرالمؤمنین (علیه‌السلام) برقرار و حوزه علمیه شکل گرفته بوده است.^[۳۰]

← دیدگاه سوم

با این همه، گروه دیگر، ضمن اذعان به حضور و آمد و **شد دانشمندان** به نجف و تلاش علمی ایشان پیش از شیخ طوسی، معتقدند اقدام اساسی برای تشکیل جامعه علمی در نجف چندان که بتوان نام حوزه علمیه بر آن نهاد، پس از **مهاجرت** شیخ تحقق یافته است.^[۳۱]
این دوره با حضور شیخ طوسی در نجف مقارن است. اندکی پس از ورود **طغرل** بیک سلجوقی به بغداد، خانه و کتابخانه او را **آتش زدند**.^[۳۲] ^[۳۳] مدتی بعد، شیخ فعالیت علمی خود را در این شهر آغاز کرد و حوزه بزرگ نجف با تلاش‌های او پا گرفت. شیخ توانست مراودات علمای شیعه و اوضاع تحصیلی در نجف را که تا آن زمان آشفته و نابسامان بود، تحت **نظم** درآورد و حلقه‌های درسی را تشکیل دهد.

آثار علمی

شیخ طوسی آثار فراوانی در حوزه‌های گوناگون علوم دینی تألیف و تصنیف کرد.

قزوینی رازی آثار وی را بیش از دویست جلد در فنون گوناگون علمی برشمرده است.^[۳۴]
همچنین فهرستی از آثار شیخ را در **الفهرست** خود او،^[۳۵] **فهرست نجاشی**^[۳۶] و **معالم العلماء ابن شهر آشوب**^[۳۷] می‌توان دید.
در این‌جا به برخی کتاب‌های معروف ایشان اشاره می‌شود:

← التبیان فی تفسیر القرآن

التبیان فی تفسیر القرآن، یکی از آثار شیخ طوسی است.

← تهذیب الاحکام

این کتاب، یکی از معتبرترین مجموعه‌های روایی **شیعه** و سومین **کتاب** از **کتب اربعه** است. شیخ طوسی، این کتاب را در شرح و توضیح کتاب «**المفئدة**» شیخ مفید، استاد بزرگ خود نگاشته است.

← الاستبصار

الاستبصار فیما اختلف من الاخبار، یعنی مجموعه روایات اختلافی که از اهل بیت (علیهم‌السلام) روایت شده است. شیخ طوسی در این کتاب کلیه روایاتی را که در مباحث گوناگون فقهی وارد شده و روایتی نیز برخلاف آن آمده، جمع کرده است.

← الامالی

این کتاب، شامل روایاتی است که شیخ طوسی در نجف طی جلسات منظمی برای شاگردان خود املا می‌کرده است.

← النهاية فی مجرد الفقه

کتاب **النهاية فی مجرد الفقه و الفتاوی**، از معتبرترین آثار فقهی قدما و از مشهورترین آثار به‌جامانده از شیخ طوسی است که یک دوره فقه فتوایی از کتاب **طهارت تا دیات** است.

← الميسوط

سبک فقهی این کتاب، فقه استدلالی مفرانه‌ای می‌باشد؛ زیرا مؤلف در سراسر کتاب به بررسی و طرح نظریات **اهل سنت** و انطباق آن با فقه شیعی پرداخته است.

← مصباح المنهجد

شیخ طوسی در این کتاب، دعاها و عباداتی که در طول سال **مستحب** است و نیز بخشی از احکام فقهی مربوط به **عبادات** را جمع‌آوری کرده است.

← الغيبة

«کتاب الغيبة» [۲۸] به زبان عربی و درباره غیبت امام مهدی (عجل‌الله‌فرجه‌الشریف) و مسائل مربوط به آن است. این کتاب، از بهترین کتاب‌هایی است که توسط علمای شیعه، درباره امام زمان (عجل‌الله‌فرجه‌الشریف)، نگاشته شده و شامل بهترین دلایل عقلی و شرعی بر وجود امام زمان و غیبت و ظهور حضرت در آخرالزمان است.

این کتاب، از زمان نگارش تا به حال در طول هزار سال، پیوسته مورد توجه **علما** و فقهای شیعه بوده و بزرگان، در تألیفات خود بسیار به آن استناد کرده و از آن نقل نموده‌اند.

← انگیزه شیخ طوسی

شیخ طوسی، در مقدمه کتاب، انگیزه خود را از نگارش این کتاب، این‌گونه بیان می‌کند: «من، این کتاب را به درخواست شیخی بزرگوار که خداوند عمر ایشان را طولانی گرداند نگاشتم؛ ایشان، درخواست فرموده بودند تا کتابی درباره غیبت **صاحب الزمان** املا نمایم و در آن، سبب غیبت حضرت، علت طول کشیدن آن و ... را بیان کنم و این‌که چرا آن حضرت ظهور نمی‌کند؟ آیا مانعی در کار است؟ آن مانع چیست؟ ... من هم درخواست این شیخ بزرگوار را **اجابت** نموده و امر ایشان را اطاعت کردم». [۲۹]

همچنین می‌گوید: «من، اگرچه وقتم کم و فکر مشغول و مشکلات و موانع زندگی نیز فراوان است و حوادث ناگوار در این دوران، یکی پس از دیگری اتفاق می‌افتد ... به نکاتی اشاره خواهم داشت که هیچ جای شک و تردیدی باقی نگذارد و سخنم را نیز طولانی نمی‌کنم، چرا که اصحاب و اساتید و مشایخ ما در این‌باره کتاب‌های فراوانی نگاشته‌اند و در آن، به شرح و بسط کامل مسئله **امامت** پرداخته‌اند. من، در این کتاب، درصدد پاسخ‌گویی به سؤالات گوناگون در این‌باره هستم و برای تأیید سخنان خود، به برخی از **روایات** نیز استناد خواهم کرد تا موجب تأکید و پذیرش آن از جانب علاقه‌مندان به روایات گردد و از **خداوند متعال** در انجام این مهم یاری می‌جویم». [۴۰]

← شیوه شیخ طوسی

شیخ طوسی، در نگارش این اثر ارزشمند و گران‌بها شیوه‌هایی نو و ابتکاری به کار گرفته و به تمام جوانب غیبت امام زمان (عجل‌الله‌فرجه‌الشریف) اشاره نموده و با **استدلال** به قرآن و روایات پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) و **اثمه اطهار (علیهم‌السلام)** و **حکم عقل**، به پاسخ‌گویی شبهات و اشکالات مخالفین پرداخته است.

شاگردان

شمار شاگردان وی از **فقه‌ا و مجتهدین** و علمای شیعه، به بیش از سی‌صد تن می‌رسد و همزمان با شاگردان شیعه **مذهب** او، چند صد نفر از علمای اهل سنت نیز از محضر او استفاده می‌کردند. [۴۱]

برخی شاگردان او، عبارت‌اند از:

۱. **آدم بن یونس بن ابی‌مهاجر نسفی**؛
۲. **احمد بن حسین خزاعی نیشابوری**؛
۳. **ابوالخیر برکه بن مجد بن برکه اسدی**؛
۴. **عبدالجبار بن عبدالله مفرق رازی**؛
۵. **ابوعبدالله حسین بن مظفر بن علی حمدانی**؛
۶. **ق اضی ابن براج طرابلسی**؛ [۴۲]
۷. **ابن شهر آشوب مازندرانی**؛
۸. **جمال‌الدین مجد بن ابوالقاسم طبری آملی**. [۴۳]

برای آگاهی بیشتر از زندگی‌نامه شیخ طوسی به مقاله «شیخ طوسی» در اسلام‌پدیا مراجعه کنید.

پانویس

۱. ↑ سبحانی، جعفر، موسوعة طبقات الفقهاء، ج ۵، ص ۲۷۹، قم، مؤسسه امام صادق (علیه‌السلام)، ۱۴۱۸ق.
۲. ↑ حسینی جلالی، سید مجدحسین، فهرس التراث، ج ۱، ص ۵۲۵، قم، انتشارات دلیل ما، ۱۴۲۲ق.
۳. ↑ زرکلی، خیرالدین، الاعلام، ج ۶، ص ۸۴، بیروت، دارالعلم للملایین، چاپ هشتم، ۱۹۸۹م.
۴. ↑ سبحانی، جعفر، موسوعة طبقات الفقهاء، ج ۵، ص ۲۸۰، قم، مؤسسه امام صادق (علیه‌السلام)، ۱۴۱۸ق.
۵. ↑ امین عاملی، سید محسن، اعیان الشیعه، ج ۹، ص ۱۵۹ - ۱۶۰، بیروت، دارالتعارف للمطبوعات، ۱۴۰۶ق.
۶. ↑ سبحانی، جعفر، موسوعة طبقات الفقهاء، ج ۵، ص ۲۸۰، قم، مؤسسه امام صادق (علیه‌السلام)، ۱۴۱۸ق.
۷. ↑ نجاشی، احمد بن علی، فهرست اسماء مصنفی الشیعة (رجال نجاشی)، ص ۴۰۳، قم، دفتر نشر اسلامی، چاپ ششم، ۱۳۶۵ش.
۸. ↑ ابن کثیر دمشقی، اسماعیل بن عمر، البدایة و النهایة، ج ۱۲، ص ۹۷، بیروت، دارالفکر، ۱۴۰۷ق.
۹. ↑ ذهبی، مجد بن احمد، تاریخ الاسلام، ج ۲۰، ص ۴۹۰، بیروت، دارالکتب العربی، چاپ دوم، ۱۴۱۲ق.
۱۰. ↑ امین عاملی، سید محسن، اعیان الشیعه، ج ۹، ص ۱۵۹، بیروت، دارالتعارف للمطبوعات، ۱۴۰۶ق.
۱۱. ↑ سبحانی، جعفر، موسوعة طبقات الفقهاء، ج ۵، ص ۲۷۹ - ۲۸۰، قم، مؤسسه امام صادق (علیه‌السلام)، ۱۴۱۸ق.
۱۲. ↑ حسینی جلالی، سید مجدحسین، فهرس التراث، ج ۱، ص ۵۲۵، قم، انتشارات دلیل ما، ۱۴۲۲ق.
۱۳. ↑ دوانی، علی، سیری در زندگی شیخ طوسی، (هزاره شیخ طوسی، مقاله‌ها و خطابه‌هایی به مناسبت هزارمین سال ولادت شیخ طوسی)، ص ۳۹ - ۶۰، تهران، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۶ش.
۱۴. ↑ آقا بزرگ تهرانی، مجدحسین، الذریعة الی تصانیف الشیعه، ج ۴، ص ۵۰۴، قم، تهران، اسماعیلیان، کتاب‌خانه اسلامی، ۱۴۰۸ق.
۱۵. ↑ علامه حلی، حسن بن یوسف، خلاصة الاقوال فی معرفة الرجال، ج ۲۸، نجف، دارالذخائر، چاپ دوم، ۱۴۱۱ق.
۱۶. ↑ صدر حاج سید جوادی، احمد، دایرة المعارف تشیع، ج ۱۰، ص ۱۶۹ - ۱۷۷.
۱۷. ↑ سبحانی، جعفر، موسوعة طبقات الفقهاء، ج ۵، ص ۲۸۰، قم، مؤسسه امام صادق (علیه‌السلام)، ۱۴۱۸ق.
۱۸. ↑ شیخ طوسی، مجد بن حسن، فهرست کتب الشیعة و اصولهم و اسماء المصتفین و اصحاب الاصول، مقدمه، ص ۶۸، قم، مکتبه المحقق الطباطبایی، چاپ اول، ۱۴۲۰ق.
۱۹. ↑ شیخ طوسی، مجد بن حسن، فهرست کتب الشیعة و اصولهم و اسماء المصتفین و اصحاب الاصول، مقدمه، ص ۲۹۰، قم، مکتبه المحقق الطباطبایی، چاپ اول، ۱۴۲۰ق.

۲۰. ↑ سبحانی، جعفر، موسوعة طبقات الفقهاء، ج ۵، ص ۲۸۰-۲۸۱، قم، مؤسسه امام صادق (علیه السلام)، ۱۴۱۸ ق.
۲۱. ↑ ذهبی، مجد بن احمد، سير اعلام النبلاء، ج ۱۸، ص ۳۳۵، بیروت، مؤسسة الرسالة، چاپ سوم، ۱۴۰۵ ق.
۲۲. ↑ امین عاملی، سید محسن، اعیان الشیعه، ج ۹، ص ۱۶۶، بیروت، دارالتعارف للمطبوعات، ۱۴۰۶ ق.
۲۳. ↑ ابن شهر آشوب مازندرانی، مجد بن علی، معالم العلماء، ص ۱۱۴، نجف اشرف، منشورات المطبعة الحیدریه، ۱۳۸۰ ق.
۲۴. ↑ عسقلانی، ابن حجر، لسان المیزان، ج ۵، ص ۱۲۵، بیروت، مؤسسة الاعلمی للمطبوعات، چاپ دوم، ۱۳۹۰ ق.
۲۵. ↑ نجاشی، احمد بن علی، فهرست اسماء مصنفی الشیعه (رجال نجاشی)، ص ۴۰۲، قم، دفتر نشر اسلامی، چاپ ششم، ۱۳۶۵ ش.
۲۶. ↑ علامه حلی، حسن بن یوسف، خلاصة الاقوال فی معرفة الرجال، ص ۱۲۸، نجف، دارالذخائر، چاپ دوم، ۱۴۱۱ ق.
۲۷. ↑ قزوینی رازی، عبدالجلیل، نقض، ص ۴۰، تهران، انتشارات انجمن آثار ملی، ۱۳۵۸ ش.
۲۸. ↑ بحر العلوم، مجد، الدراسة و تاریخها فی النجف، ج ۱، ص ۱۱، بیروت، مؤسسة الاعلمی للمطبوعات ۱۴۰۷ ق.
۲۹. ↑ شمس الدین، مجد رضا، بهجة الراغبین، ج ۱، ص ۶۷-۶۸، بیروت، ۱۴۲۴ ق.
۳۰. ↑ عرو، سیدمجد، الجوزة العلمية فی النجف الاشرف، ج ۱، ص ۳۰-۳۱، بیروت، دارالاضواء، چاپ اول، ۱۴۱۴ ق.
۳۱. ↑ جواد بغدادی، مصطفی، نظرات فی الذریعة الی تصانیف الشیعه، مجله البیان، ج ۱، ص ۱۲۲، سال اول، شماره ۵، ۱۳۶۵ ق.
۳۲. ↑ جواد بغدادی، مصطفی، نظرات فی الذریعة الی تصانیف الشیعه، مجله البیان، ج ۲، ص ۱۳۴، سال اول، شماره ۵، ۱۳۶۵ ق.
۳۳. ↑ امین عاملی، سید محسن، اعیان الشیعه، ج ۲، ص ۱۹۶، بیروت، دارالتعارف للمطبوعات، ۱۴۰۶ ق.
۳۴. ↑ قزوینی رازی، عبدالجلیل، نقض، ص ۲۱۰، تهران، انتشارات انجمن آثار ملی، ۱۳۵۸ ش.
۳۵. ↑ شیخ طوسی، مجد بن حسن، فهرست کتب الشیعه و اصولهم و اسماء المصنفین و اصحاب الاصول، ج ۱، ص ۴۴۷-۴۵۱، قم، مکتبه المحقق الطباطبائی، چاپ اول، ۱۴۲۰ ق.
۳۶. ↑ نجاشی، احمد بن علی، فهرست اسماء مصنفی الشیعه (رجال نجاشی)، ص ۴۰۲، قم، دفتر نشر اسلامی، چاپ ششم، ۱۳۶۵ ش.
۳۷. ↑ ابن شهر آشوب مازندرانی، مجد بن علی، معالم العلماء، ص ۱۱۴-۱۱۵، نجف اشرف، منشورات المطبعة الحیدریه، ۱۳۸۰ ق.
۳۸. ↑ جواد بغدادی، مصطفی، نظرات فی الذریعة الی تصانیف الشیعه، مجله البیان، ج ۱۶، ص ۷۹، سال اول، شماره ۵، ۱۳۶۵ ق.
۳۹. ↑ شیخ طوسی، کتاب الغیبه، مقدمه، ص ۲-۳، محقق: تهرانی، عبادالله، ناصح، علی احمد، قم، دارالمعارف الاسلامیه، چاپ اول، ۱۴۱۱ ق.
۴۰. ↑ شیخ طوسی، کتاب الغیبه، مقدمه، ص ۲-۳، محقق: تهرانی، عبادالله، ناصح، علی احمد، قم، دارالمعارف الاسلامیه، چاپ اول، ۱۴۱۱ ق.
۴۱. ↑ محقق حلی، جعفر بن حسن، نکت النهایه (النهایه و نکتها)، مقدمه آقابزرگ تهرانی، مجد محسن، ج ۱، ص ۴۵، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ اول، ۱۴۱۲ ق.
۴۲. ↑ سبحانی، جعفر، موسوعة طبقات الفقهاء، ج ۵، ص ۲۸۱، قم، مؤسسه امام صادق (علیه السلام)، ۱۴۱۸ ق.
۴۳. ↑ محقق حلی، جعفر بن حسن، نکت النهایه (النهایه و نکتها)، مقدمه آقابزرگ تهرانی، مجد محسن، ج ۱، ص ۲۶-۴۸، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ اول، ۱۴۱۲ ق.

منبع

پایگاه اسلام کوئست، برگرفته از مقاله «شیخ طوسی»، تاریخ بازبایی ۱۴/۰۵/۱۳۹۵.

رده‌های این صفحه: **شیخ طوسی** | **شاگردان شیخ مفید** | **شاگردان سیدمرتضی** | **فقیهان قرن پنجم (قمری)** | **علمای قرن پنجم** | **فقیهان مشهور** | **محدثان قرن پنجم (قمری)**